

DEDE KORKUT DESTANLARININ YENİ TERCÜMESİ HAKKINDA

Some Words on the New Translation of the Book of Dada Gorgud

A propos de la nouvelle traduction de la légende de Dede Korkut

Seyran ALIYEV*

ÖZET

"Kitab-ı Dede Korkut" Türk milletinin en büyük kollarından sayılan Oğuzların epik bir eseridir. Bu kitap ait olduğu devrin en büyük edebi ve tarihi sanatlarındandır.

"Kitab-ı Dede Korkut" dünyanın birçok dillerine tercüme edilmiştir. Destanları İngilizceye ilk defa F. Sümer, A. Uysal ve V. Volker 1972 yılında tercüme etmişler. Destanların İngilizcedeki üçüncü tercümesi P. Mirabil'e mahsustur. Bu makalede biz P. Mirabilin çevirisi ile ilgili olarak fikir belirtmeye çalıştık.

Dede Korkut destanlarının bu tercümesi giriş kısmından destanların tercüme metninden ve dipnotlardan ibarettir.

Giriş kısmında P. Mirabil Oğuzlar, onların tarihi, yaşamış oldukları hayat tarzı, düşmanları, örf-adetleri, düşünce tarzları ile ilgili olarak bilgi vermektedir. Şu husus da belirtilmelidir ki, "Destanlar"ın kendisi, karakterleri ve biçimi ile ilgili bu dipnotlar çok ilginç olmakla birlikte tatbiki ve ilmi açıdan önem arz etmektedir.

Şu da belirtilmelidir ki, "Destanları" tercüme ederken yazar "Kitab"ın Vatikan ve Dresten elyazıları da ait olmakla bütün bilinen metinleri kullanmıştır. Asıl önem "destanlar"ın meşhur Avrupa kaynaklı destanlarla mukayesesine verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Destan, Dede Korkut, Çeviri

ABSTRACT

Kitabı Dada Gorgud is an epic masterpiece of the Oghuz, one of the major branches of the Turkish peoples. The *Book* is one of the most important literary and historical documents of the Middle Ages.

The *Book of Dada Gorgud* has been translated into many languages. It was translated into English for the first time in 1972 by Faruk Sümer, Ahmet E.Uysal and Warren S.Walker.

In 1974, Geoffrey Yews translated the *Book of Dada Gorgud* into English for the second time. The third translation of the *Book of Dada Gorgud* belongs to P. Mirabile.

This article concerns itself with P.Mirabile's translation. This translation of the *Book of Dada Gorgud* consists of an introduction, the translation of the legends, and notes.

In the introduction, P.Mirabile gives in-depth information about the Oghuz, their history, their lifestyle, their enemies, habits, thoughts, and wishes. The translation makes use of all the known versions of the *Book*, including microfilm copies of the Vatican and Dresden manuscripts. It should be noted that Mirabile's remarks about the *Book* and its characters, as well as on form and style, are very enlightening and of practical and scientific importance. Also, much emphasis is placed on the comparison of the *Book of Dada Gorgud* to some famous European epics.

Key Words

Epic, Dada Gorgud, Translation

* Bakü Devlet Üniversitesi Araştırma Görevlisi

Tarihin farklı devirlerinde öyle sanat eserleri ortaya çıkmıştır ki, daha sonraki nesiller belli amaçlar için döneme bu eserlere başvurmuş ve onlardan bitmez-tükenmez tarihi kaynak gibi yararlanmışlardır. Umumbeşer değerlere sahip olan bu eserler kimliğinden bağımsız olarak ilmin farklı alanlarında çalışan araştırmacılar için eski tarihe ışık salan ve onun sırlarını açan bir ilmi kütüphane kadar büyük ehemmiyeti haizdir. Bu açıdan bedii güzelliğe, eşsiz tarihe ve ilmi değere sahip olan ve halkımızın şahsiyet ve onur kitabı sayılan Dede Korkut Destanları son devirlerde yalnız 3 defa İngilizceye tercüme olunmuştur.

Destanları İngilizceye ilk defa F. Sümer, A. Uysal ve V. Volker 1972 yılında tercüme etmiştir. Bundan 2 yıl sonra 1974 yılında Türk dillerininin (lehçelerinin) güzel bilicisi C. Lyuis "Destanları" (F. Sümer, A. Uysal, V. Volker) ikinci defa büyük bir başarıyla İngilizceye tercüme etmiştir (C Lyuis).

Destanları üçüncü defa İngilizceye P. Mirabil tercüme etmiştir. Kanımızca sunuş kısmından, on iki boyun tercümesinden, dipnotlardan ve kaynakçalardan, ibaret olan kitap korkutşinaslığa büyük bir armağandır.

Kitap için yazmış olduğu 64 sayfalık sunuş kısmında P. Mirabil "Destanlar" ve Dede Korkut şahsiyeti hakkında orijinal fikirler söylemektedir. Dede Korkut şahsiyetinin yazdığı "Destanlar" kadar enterasan ve çetin olduğunu düşünen P. Mirabil onu "Destanların" sadece yazarı olarak düşünmemektedir: "Belli ki, o sadece yazar değil. Büyük bir olasılıkla, bizim destanların yazılı biçimi Dedenin sesidir. Lakin bu ses Moğolistan'daki Altay dağlarında ve Anadolu vadilerinde dolaşan kamların, masal söyleyenlerin, ozanların ve başkalarının sesi-

nin bir halkasıdır ve hem de sonuncu halkasıdır. Muhtemel ki, Dede ozanların, ne en fazla bilineni, ne de en istidatlısıdır, fakat onun ismi destanların hıfzettiği tek isimdir.

O, Dede Korkut'un toplumdaki rolünü yüksek değerlendirmekte ve onu yalnız "kopuz gezdiren, masal söyleyen ve obaları dolaşan bir ozan" olarak düşünmemektedir. P. Mirabil dedenin yeni soya isim takmasını onun en büyük hizmetlerinden biri saymakta ve onun verdiği isimlere normal insan ismi gibi bakmamakta ve onları metaforik isimler olarak görmemektedir.

"Soy-kök muhafızı" Dede Korkut kendi halkı üzerinde daim göz kulak olmakta, buna ilaveten onun isim takması geçmişini bu güne bağlamaktaysa, onun hanlara ve sultanlara verdiği nasihat gelecek hayat için güncel problemleri çözmektedir. O, Dede Korkutu iki farklı bakış açısını kendinde birleştiren bir şahıs olarak görüyor. "Dede Korkut bir şaman papaz mı, yoksa bir İslam peygamberi midir sorusuna cevap ararken, P. Mirabil şu sonuca gelmekte ki, şaman görüşleri ve ahlaki destanların tarihini, onların yazıya alınmadan çok çok öncesine, Oğuzların daha Altay'da yaşadığı zamanlara götürmektedir. P. Mirabil bu iki farklı bakış açısının destanların hem Dede Korkut, hem de onun diğer kahramanlarının davranışlarında, düşüncelerinde ve ahlakında bir vahdette birleştiğini yazmaktadır.

Araştırmacı Dede Korkut şahsiyetinin halk arasında ilahi bir kudrete sahip olduğunu şöyle seciyelendirmektedir: "Dede Korkut öylesine büyük bir sanattır ki, nikabı onun ne yaptığını anlamaya imkan sağlamıyor, fakat onun yaptıkları anlaşılıyor. Ozan nasihatçı, şaman, peygamber ve hatta, cengaver ola-

rak onun faaliyeti beşeridir, göçebe hayatın tüm alanları ve arzuları için kaçınılmazdır. Bir manevi baba gibi o, maddi açıdan ebedi hayatın garantörüdür, tabiat sırlarının iyi bilen bir insan gibi, Gök ile Yer arasında eşi görülmemiş bir vasıta; dil savunucusu gibi insanın sahip olduğu güzel marifete-bedaheten söylemek, isim takmak, destana çevrilene kadar dönme-dönelme hikâyeler yapmak kabiliyetine sahiptir.

Kitab-ı Dede Korkut'ta şaman ve İslam ahlakının paralel olarak bir arada bulunmasını Oğuzların farklı devirlerde yaşamış olduğu hayat tarzı ile ilgili olduğunu belirten yazar tarihi deliller esasında onların Altay dağlarından Anadolu vadilerine kadar uzun bir yol geçtiğini, bir halk olarak ayrıca kudretli imparatorluğa sahip bir halk olduğunu ilk defa 8. yy. da yaşamış bir Çin araştırmacısı tarafından belirtildiğini söylemektedir.

Orhun Yenisey anıtlarına istinaden yazar bu zamanlar Oğuzların dokuz tayfadan ibaret bir federasyon halinde Baykal gölünün güneydoğusunda meskun kaldığını belirtmektedir. P. Mirabil 6. yy. da İtalya'da yaşamış Cordane adlı bir araştırmacının da On Oğuz tayfasının Kafkas dağlarının kuzeyinde yaşaması ile ilgili olarak bilgi verdiğini yazmakta ve müslüman araştırmacıların Oğuzların batıya daha erken gelmeleri ile ilgili olarak söyledikleri görüşlerine karşı şunu savunmaktadır". Attilanın Hun ordusunda Oğuz cengaverlerinin de savaştığı ispat edilmeseydi, bu düşünce doğru olabilirdi. On altı Türk imparatorluğunda birinci olan Hun İmparatorluğu M.Ö. 204 yılından M.Ö. 216 yılına kadar mevcut olmuştur.

Araplarla temas halinde olması, zaman geçtikçe İslamiyeti kabul etmeleri ve yerleşik hayata geçilmesi Oğuzların

hayat tarzına ve dünya görüşlerine yavaş-yavaş etki göstermekteydi. Bu sürecin 11. yy.da giderek hızlandığını Kaşkarlı Mahmut tarafından, 1072-1074 yıllarında Arapçada şaman Türklerinin ahlakının ve örf-adetlerinin ansiklopedik lügatının da tertip edildiğini belirten yazar şunu söylemektedir; "Biçim-usül" Araplara mahsus idiyse, "ruh" Türk ruhu olarak kalkmaktaydı. Dili öğrenmek ve bu dilde yaşamak iki farklı olaydır. İslamiyetin Türk toplulukları arasında yayılması "Kitab-ı Dede Korkut"da da belirtilmiştir.

P. Mirabil 16. yy.'da Oğuzların maddi ve manevi açıdan yaşam tarzlarının tamamen biçimlendiğini, Oğuz Edebiyatının çiçeklendiğini, Türkçenin resmi bir dile çevrilmesini ve Dede Korkut Destanının bilinen el yazmalarının bu devirde kaleme alındığını yazmaktadır: "Dede Korkut Kitabı" bu devir edebiyatının zirvesidir. Hiç kuşku yok ki, Oğuzlar kendi destanlarını daha Altay Dağlarında yapmış ve Azerbaycan'da uzun süre yaşadıkları zaman onu zenginleştirmişler. Dede Korkut Kitabı görüşümüze göre Sovyet ve İran Azerbaycanında konuşulan Azeri Türkçesinde yazılmıştır. Yazar Azeri Türkçesinin özelliklerinden söz ederken onun sentaksının Osmanlı Türkçesinden belli ölçüde farklı olduğunu savunmaktadır. Bütün şifahi destanlarda belirtildiği gibi, "Dede Korkut Kitabı"nda da iki zaman ve iki mekan (objektif ve subjektif) mevcut olduğunu belirten yazar Destanların sırf tarihi bir eser olmadığını, onun her bir boyunda Oğuzların hayatıyla ilgili belirli kronolojik bir silsile olduğunu söylemektedir: "Bu boylarda genezisten (yaratılıştan) apokalipsise (sona) doğru ontolojik ve etnik bir gelişmenin mevcut olduğunu anlamak gerekir".

Fikrini esaslandırmak amacıyla yazar destanlardaki boylar için tarihi-bedii model üretiyor, birinci boyda yurt seçimi yapıyor, çadırlar kuruluyor, soy yaranıyor, isim takılıyor, harbe başlanıyor. İkinci boyda sultanın ve cengaverlerin olduğu savaşlar, onların zaferi ve bu zaferlerin ışığında Oğuzların kudreti tasvir edilmektedir. Üçüncü boy şahsiyetinin (Beyreğin) toplumda arzettiği önemin ışığında Oğuz federasyonunun birliğini göstermektedir. Dördüncü boyda baba ve oğlunun karşılaştırılması yapılmakta ve Kazan Hanla oğlu Uruzun karşılıklı ilişkileri esasında yeni nesille eski nesil arasındaki bağlılık anlatılmaktadır.

Yazar Kitab-ı Dede Korkut'un bazı araştırmacılarının aksine beşinci boya daha önceki boyların mantıksal devamı olarak bakmakta ve şunu da belirtmektedir ki, bu boy Deli Dumrul'un timsalinde Oğuzların İslamiyeti kabul etmelerini ve medeni hayata kavuşmalarını tasvir etmektedir.

Altıncı boyda Oğuzların kendi topraklarını genişletmek ve korumak uğrunda diğer halklarla iş birliğine gittikleri, akrabalık ilişkileri kurlmaları belirtilmektedir. Yedinci boy Oğuzların gelecekte karşılaşabilecekleri facialardan haber vermektedir. Facianın büyüklüğü, Tepegöze hayat veren Oğuzun kendisi olduğu halde, kendisinin yarattığı problemin kendisi tarafından çözülememesidir. Tepegöz ve onun problemini kaderin eline bırakmış ve daha sonradan büyümüş, çözümü daha da güçleşmiş problemin elinde kendisi aciz kalmaktadır. Dokuzuncu boyda bu problemin giderek nasıl derinleştiği tasvir edilmektedir. Bu boy Oğuzun ikiye bölünme sürecinin tedricen nasıl geliştiğini göstermektedir.

Onuncu ve on birinci boylarda Oğuz

yeniden hristiyan ordularıyla karşı-karşıya gelmekte ve olayların akış sürecinde federasyon üyeleri arasında birliğin zayıfladığı görünmektedir. Ve nihayetinde, on ikinci boyda Oğuzun parçalanması ve birbirlerine nasıl karşı çıktığı tasvir ediliyor. Yazar Beyreği iki Oğuz tayfasını birleştiren bir genetik bağ olarak göstermekte ve bu bağın kırılması, Beyreğin ölümü, Oğuz kudretinin sona erme sürecini kendiliğinden getiriyor.

"Kitab-ı Dede Korkut"u dünyaca ünlü "Rolandın Nağmesi", "Nibelungenlied", "Beowulf" ve "Sid" türünde farklı devirlerde yazılmış Avrupa kaynaklı destanlarla mukayese eden P. Mirabil şöyle bir sonuca varıyor ki, isimleri zikr edilen destanlar arasında benzerlik var. Bu destanlar arasındaki benzerliğin en önemli sebebini onları meydana getiren halkların yaşamış oldukları benzeri hayat tarzında aradığını belirten yazar, Kuzey Alman tayfalarının da Oğuzlar gibi yerlerini terk etmeye mecbur olduğunu ve Avrupanın güneyine taşındığını söylemektedir. Bu esnada onlar farklı dünya görüşlerine sahip olan tayfalarla, hristiyanlarla karşılaşmakta, onlarla savaşmakta, işbirliğine girmekte, yerleşik hayat geçirmekte ve hristiyanlığı kabul etmektedirler.

Farklı coğrafi mekanda yaşamış olmalarından bağımsız olarak, sahip oldukları benzeri hayat tarzı Oğuzlarda ve Alman Tayfalarında benzeri örf-adet, benzeri fikir ve düşünce tarzı yaratmakta, bütün bunlar kendi etkisini onların yarattığı epik kahramanlık destanlarında göstermektedir. Yazarın vardığı sonuç budur.

Peki, yazar hangi somut deliller esnasında bu sonuca varmıştır? O, isimleri zikr edilen destanların hem biçim, hem de konu itibarıyla aralarında pek ben-

zerlik bulunduğunu yazmakta ve onlardan 7. veya 8. yy.da yazılması muhtemel olan "Beovulf" destanının "Dede Korkut Destanları"na daha çok benzediğini söylemektedir.

Yazar isimleri zikir edilen destanların mukayesesini yaparken onlara farklı prizmadan yaklaşır ve onlar arasında motif, yapısal benzerliklerin var olduğunu belirtiyor ve bu destanlardan alıntı yapılmış somut örnekler esasında kendi düşüncesini kanıtlamaya çalışıyor.

P. Mirabil federalizmi destanların hepsinde mevcut olan ilk ve esas motif olarak ele almaktadır. Savaş, kısas alma, kıskançlık, ihanet feodalist toplumun en önemli özellikleridir ve bunlar destanların hepsinde cereyan eden olaylardır.

Cengaver kendi sultanına karşı gelmekte, baba oğlu ihanetle suçlamakta, kardeş kardeşin, akraba öz akrabasının felaketine sebep olmaktadır. Kitab-ı Dede Korkut'un birinci boyunda "Kırk namer" tarafından aldanan Dirse Han neredeyse kendi oğlunu öldürüyor ve daha sonra aldatıldığını anlayınca onlardan kısasını almaya devam ediyor. Roland da ihanete kurban gidiyor ve bu ihanetin de kısası alınır.

Beovulf Ejderha ile dövüşürken cengaverleri ona ihanet ediyorlar. Bu ihanetlerinden dolayı Beovulf onların hepsini aileleri birlikte sürgüne gönderiyor. Damatları onun kızlarını dövmelelerinden dolayı Sid onları ölüm cezasına mahkum ediyor. Yazara göre savaş, ziyafet ve av bu destanların esasını teşkil etmektedir. Bu motiflerin hepsi diğerlerinin varlığı için başlıca şarttır. Zaferle sonuçlanmış bir savaş büyük ziyafet, ziyafet ise avla tamamlanıyor. Gelecek savaşların temeli ise bu ziyafetler ve avlanma zamanı atılıyor. P. Mirabil

Oğuzların ziyafetlerinin, ayrıca diğer destanlardaki kutlama ziyafetlerinin öylesine sıradan bir ziyafet olmadığını, bu ziyafetleri masal yapmak için yaranmış bir vakit olarak görmekte, yani kişisel çalışmayı genel bir çalışma şekline döndüren bir zaman olarak tasvir etmektedir: "Ziyafet tiyatroya benzer, Ozan ve onun kopuzu asıl kahraman, sultanlar ve cengaverler aktif seyircilerdir. Eğer savaşlar strateji ve saldırı için "tiyatro" idiyse, ziyafetler bu "tiyatroyu" efsaneleştiren bir sahneydi".

Araştırmacı bu destanlarda tasvir edilen av sahnelerini, savaş olmadığı zaman cengaverlerin savaş yeteneklerini, alışkanlıklarını ve istidatlarını göstermek ve korumak için en güzel vasıta olduğunu belirtmektedir.

Yazara göre bu destanlar yalnız genel motiflere ve bu motiflerde kullanılan eşyalara (kılıçlara, atlara vs.) olan münasebete göre değil, bu motiflerin tasvir edilme tarzına göre de benzerdirler.

Destanlarda ilgi doğuran genel motiflerden bir diğeri gudubet ("Monstrlar), mitolojiler ve onlarla olan benzeri ilişkilerdir.

Kitab-ı Dede Korkut'ta Tepegöz, su perisi, ejderha, "Beovulf"daki su perisi ve "Nibelancenlid"de su perisi türünde büyülü dünyanın personelleri bu veya başka isimlerle diğer destanlarda da mevcuttur.

Bu destanlarda ilginç motiflerden rüya ve melek motifleri kendileri umumi olduğu kadar, onların kullanma amacı da umumidir. Yazara göre destan yapanların bedii bir teknik olarak kullandıkları rüya motifi bir taraftan gelecek vuku bulacak olayları gösteren epilog türünde karşımıza çıkar, diğer taraftan dinleyicinin dikkatini ve ilgisini çekmek amacını güder.

"Kitab-ı Dede Korkut'ta Kazan Han başına gelecek felaketi rüyada görür ve onun rüyası kardeşi tarafından yorumlanır. Çarlemaqne korkunç bir rüya görüyor. Kriembildin (Nibelacencidde) rüyası eserdeki dramatik bir faciyanın esasını teşkil etmektedir.

Destanlardaki melek motifi ise Allah'tan insanlara haber ulaştıran, insanları Allah yoluna sesleyen, bu yoldan ayrılanları cezalandıran bir motif olarak kullanılmaktadır. Kitab-ı Dede Korkut'ta da, "Rolandin Nağmesi"nde de Cebrail ve Azrail bu vazifeyi yerine getirmektedir. Destanlar arasındaki benzerlik motiflerin benzerliğiyle sınırlı kalmaktadır. Yazara göre destanlarda kullanılan mecazlar onlar arasındaki benzerliği daha çok göze çarptırır. Kahramanların sevincini, üzüntüsünü, tasvirini yaparken kullanılan mübalağaların, mecazların, metonomilerin ve diğer bedii vasıtaların benzerliği farklı destanlardan alınmış somut örneklerle açıklanmaktadır.

P. Mirabile göre destanlar arasında yapısal ve bedii usul benzerliği de var. O, hem Dede Korkut Destanlarının, hem de isimleri zikr edilen destanların iki tür "ahengini" aliterasyonun ve asonansın (ünlülerin ahengi-ses uyumu) esasında yazıldığını belirtmekte ve örneklere istinat ederek düşüncesini esaslandırmaktadır.

Mirabil Kitab-ı Dede Korkut'ta şiirlerin yüksek poetik seviyede olduğunu, onların hece uyumuna uygun yazıldığını ve esasında 4+4+4 ve 4+3 şeklinde bölümlere ayrıldığını belirtmektedir. O, hece bölgesünün "Rolandin Nağmesinde" 4+6, "Beovulfa" esasında 4+8 şeklinde yapıldığını ve Kitab-ı Dede Korkut'ta olduğu gibi aravermenin dördüncü hecede mevcut olduğunu göstermektedir.

Yazar Muharrem Ergin'in (1958-

1988) Orhan Şaik Gökyay'ın (1976) ter-tip ettikleri kitaplardan ve C. Lyuisin çevirisinden (1974) faydalanarak Dede Korkut Destanlarının 12 boyunu İngilizce'ye tercüme etmiştir.

Peki Lyuis'in güzel ve başarılı çevirisinden sonra P. Mirabili bu işe hangi düşünce sevk etmiştir? Kendisine sorulan bu soruyu yanıtlayan yazara göre, onun yapmış olduğu iş sıradan bir tercüme-ydi. Onun çevirisi Türkçeyi İngiliz edebiyatında seslendirmek için yapılmış filolojik bir çalışmadır. Bu çalışmadan o, anlam çevirisinden daha ziyade harfi harfine tercüme-yi kullanmış ve kendisinin de belirttiği gibi "Hibrit bir eser" yaratmak istemiştir. Yazar kendisinin bu çalışmasının yeni bir olay olmadığını ve daha önceleri İspanyada "Ahdi-Atik (Tevrat)" Latinceye, "İncil" ise Eski Al-mancaya bu usulle tercüme edilmiştir.

Tercümenin İngiliz okurları için sıra dışı olacağını belirten yazar, bunun sebebini "Kitab-ı Dede Korkut'un orijinalindeki güzelliğini muhafaza etmek adına yaptığını söylemektedir.

P. Mirabil eserini izahlarla bitirmiştir. 100 sayfaya yakın olan bu izahlarda Kitab-ı Dede Korkut ile ilgili olan tarihi olaylar ve coğrafi isimlerle ilgili tartışma doğuran bütün meselelere değinilmiştir.

KAYNAKÇA

Sümer Faruk, Uysal Ahmet E., Walker Warren S. The Book of The Dede Korkut, Austin-London: University of the as press, 1972.

Lewis Geoffrey. The Book of Dede Korkut, Penguin Books, 1974.

P.Mirabile. The Book of the Oghuz Peoples or legends told and sung by Dede Korkut voies Hinerantes, Istanbul, 1990.

Kamil Veli Nerimanoglu. The poetics of "the Book of Dede Korkut", Ankara, 1998.